

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 378:316

К. А. АГАЛАРОВА, О. А. СУТУЛА

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ

Стаття присвячена реформуванню освіти в Україні. Підкреслено, що в подоланні кризи цивілізації, у вирішенні найгостріших глобальних проблем людства величезну роль відіграє освіта. Проаналізовано стан сучасної освіти. Обґрунтовано потребу в проведенні кардинальних змін у вищій освіті України. Зроблено висновок про доцільність реформування сучасної системи освіти, необхідність пошуку підходів до передачі знань, навичок, нетрадиційних методів навчання й формування нової парадигми.

Ключові поняття: освіта, реформування освіти, криза освіти, зміна парадигм, цілі освіти, вища школа.

У наш час освіта стала однією з найбільш значущих сфер людської діяльності. Освіту, особливо вищу, розглядають як головний чинник соціального, економічного й культурного прогресу. Причина такої уваги полягає в розумінні того, що найважливішою цінністю й основним капіталом сучасного суспільства є людина, здатна до пошуку та освоєння нових знань і прийняття нестандартних рішень. Останніми роками стали визнавати обмеженість і небезпеку розвитку людства за допомогою суто економічного зростання й технічної потужності, а також ту обставину, що майбутній розвиток більше визначатиметься рівнем культури та мудрості людини. Усе це робить очевидним той факт, що в подоланні кризи цивілізації, у вирішенні найгостріших глобальних проблем людства величезну роль відіграє освіта.

Метою статті є розгляд сучасних тенденцій реформування освіти.

Становлення соціології освіти в Україні пов'язане з багатьма вченими-соціологами. Серед вітчизняних дослідників гідний внесок у соціологію освіти зробили В. І. Астахова, яка досліджує соціальні проблеми вищої школи; В. С. Бакіров, М. П. Лукашевич, Ю. О. Чернецький, які розглядають освіту як соціальний інститут; Л. М. Герасіна, Є. А. Подольська, які розкривають освіту як соціально-культурний процес; Ю. М. Комар, В. О. Лозовий, В. С. Журавський, у полі діяльності яких проблеми самореалізації та самовиховання особистості в системі освіти; Н. Ф. Головатий, який аналізує проблеми студентства як соціальної групи.

У нашій країні криза освіти має подвійну природу. По-перше, вона є проявом глобальної кризи освіти. По-друге, вона відбувається під потужним впливом кризи держави, усієї соціально-економічної й суспільно-політичної системи.

Криза освіти – складне й об'ємне поняття, аж ніяк не тотожне розпаду та регресу. Його суть полягає в тому, що в усіх країнах, що належать до різних

типів цивілізації, освіта виявляє невідповідність тим вимогам, які висуває до неї нинішнім етап соціального розвитку, зокрема існує яскраво виражений розрив між освітою з усіма її основними елементами (метою, структурою, змістом, методами навчання) й умовами життя суспільства, які різко змінилися.

Термін «криза» завжди має негативний змістовний відтінок, оскільки мається на увазі важкий, переломний стан якогось процесу, що супроводжується різкими змінами, порушеннями його нормального ходу. Однак криза одночасно має і руйнівний, і творчий характер, вона є і конструктивною, і деструктивною. Руйнуючи, вона створює засади, передумови для виникнення нового – нових підходів, засобів, технологій. Тому кризовий стан освіти виявляється не стільки неминучою, скільки необхідною умовою її прогресивного розвитку.

Чітко усвідомлюємо той факт, що реформування вищої школи в нашій країні – нагальна потреба. Зміни, що відбуваються в суспільстві, усе більшою мірою об'єктивізують недоліки вітчизняного закладу вищої освіти, які свого часу виступали як переваги.

Об'єктивно існують дві протилежні позиції: у нас була найкраща у світі вища освіта (з певними недоліками, але несуттєвими), та наша освіта не відповідає світовим вимогам і потребує докорінного реформування: ситуація сприймається як «криза освіти».

Отже, потреба в проведенні кардинальних змін у вищій освіті України зумовлена такими причинами: зміною пріоритетів у соціокультурній політиці, що відбувається у світі; кризою традиційної, або, як її ще називають, класичної моделі освіти; реформаційними процесами в освітніх системах більшості країн сучасного світу на початку ХХІ ст.; змінами в соціально-політичному й економічному житті держави [1].

Як бачимо, криза освіти, про яку заговорили останніми роками науковці, виявляється в невідповідності рівня підготовки фахівців потребам суспільства, що зросли, вимогам багатогранного й суперечливого життя, що дедалі ускладнюється; у суперечності між новими цілями та завданнями вищої освіти й існуючою організаційною структурою, консервативними формами управління та функціонування вищої школи; у розходженні інтересів і можливостей суб'єктів освітнього процесу.

Вплив кризових процесів в Україні поширюється й углиб освітньої системи вищої школи. У змісті освіти проглядається тенденція до зниження рівня знань, не пов'язаних з прагматичними цілями (у сфері науки, культури тощо); орієнтацій на професії, що пов'язані з глобальними проблемами й не призводять до швидкого економічного ефекту в умовах стихійного ринку (наприклад, учений-дослідник, класичне мистецтво тощо); рівня функціонування неекономічних освітніх систем. В організаційному плані такий вплив ми пов'язуємо з появою ситуації вторинної соціалізації (зростає частка студентів, які працюють, в очних закладах вищої освіти); зниженням ролі заочної й вечірньої форм освіти на користь очної.

Вихід із ситуації, що склалася в системі вищої освіти, вбачаємо в комплексному вирішенні проблеми. Особливо важливим видається врахування глобальних цивілізаційних процесів в освіті, упровадження світового досвіду в практику українських закладів вищої освіти.

Кінець ХХ і початок ХХІ ст. можна охарактеризувати як «еру» проблем освіти, що пов'язана з виникненням і функціонуванням досить великої кількості моделей освіти. Не випадково ХХІ ст. оголошено ЮНЕСКО як «Століття освіти» [2]. Уже майже чверть століття теоретики в різних країнах світу працюють над ідеєю «Освіта для ХХІ століття», виношуючи й корегуючи нову парадигму, щоб підготувати людей до мінливого світу [3].

Може виникнути питання, чим відрізняється новий підхід у формуванні системи вищої освіти від тієї, що існувала в колишньому СРСР? Відповідаючи на нього, хотілося б зауважити, що система підготовки фахівців вищої кваліфікації в Радянському Союзі давала відчутні результати і, на думку багатьох учених, була досить ефективною. Ефективність вищої школи в СРСР охоплювала в основному такі параметри, як фундаментальність вищої освіти, доступність, багатогалузеву і багатоспеціальну підготовку. Вона відповідала потребам у фахівцях усієї країни.

Отже, серед позитивних напрацювань вітчизняної вищої школи можна виділити такі:

- вона здатна здійснювати підготовку кадрів практично в усіх напрямках науки, техніки й виробництва;
- за масштабами підготовки фахівців і забезпеченості кадрами вона посідає одне з провідних місць у світі;
- вона відрізняється високим рівнем фундаментальної підготовки, зокрема за природничонауковими дисциплінами;
- вона традиційно зорієнтована на професійну діяльність і має тісний зв'язок із практикою.

Аналізуючи минуле вищої освіти в Україні за часів Радянського Союзу, треба зауважити, що, хоча внаслідок історично створених умов Україна мала найбільшу чисельність вищих навчальних закладів – чверть усіх вищих навчальних закладів СРСР, найбільш висококваліфікований контингент професорсько-викладацьких кадрів, який сформувався під впливом традицій потужних наукових шкіл, найбільш високим був і престиж українських ВНЗ. Усі ці переваги якимось стримували зростання кризових явищ, однак відвернути їх повністю не змогли. На середину 1980-х рр. вища школа, яка увібрала в себе суть адміністративно-командної системи, її тоталітарні риси, опинилася в стані жорстокої кризи, вихід із якої затягнувся на багато років у зв'язку з відсутністю концепції оновлення системи освіти, необхідність якої продиктована зародженням нової світової цивілізації, новим станом людини в сучасному суспільстві.

Серед недоліків вітчизняної освіти радянських часів можна виділити такі:

– безкоштовна підготовка фахівців і низька оплата їхньої праці девальвували цінність вищої освіти, її елітарність у плані розвитку інтелектуального рівня особистості, її статус, що повинен забезпечити особистості певну соціальну роль і матеріальний достаток;

– надмірне захоплення професійною підготовкою йшло на шкоду загальному духовному й культурному розвитку особистості;

– усереднений підхід до особистості, валовий випуск «інженерної продукції», незатребуваність десятиліттями інтелекту, таланту, моральності, професіоналізму привели до деградації моральних цінностей, до деінтелектуалізації суспільства, падіння престижу високоосвіченої людини;

– тоталітарне управління освітою, уніфікація вимог давили ініціативу й відповідальність викладацького корпусу;

– унаслідок мілітаризації суспільства, економіки й освіти сформувалося технократичне уявлення про соціальну роль фахівців, неповага до природи та людини;

– ізольованість від світового співтовариства, з одного боку, і робота багатьох галузей промисловості за кордонними зразками, імпортні закупівлі цілих заводів і технологій – з іншого, спотворили головну функцію інженера – творчу розробку принципово нової техніки й технології;

– економічний застій, криза перехідного періоду спричинили різке зниження і фінансового, і матеріального забезпечення освіти, вищої зокрема.

Наприкінці ХХ ст. ці негативні фактори особливо загострилися й доповнилися кількісними характеристиками, що підкреслили кризовий стан вищої школи в Україні. Вимоги сьогодення полягають у тому, що нинішній і майбутній громадянин нашої країни, вступаючи в світ ринкової праці, повинен мати високий рівень загальноосвітньої підготовки, володіти професійними навичками, уміти ухвалювати самостійні рішення.

Гострота проблеми зумовлена також сучасною соціально-економічною та духовною кризою, пов'язаною з невизначеністю подальших пріоритетів розвитку українського суспільства загалом і освітньої сфери зокрема. Перехід до інформаційного суспільства актуалізує соціально-політичне осмислення перспектив розвитку як окремих держав і націй, так і світової, глобалізаційної спільноти в цілому. Глобалізаційні принципи мають дихотомічний ефект. З одного боку, вони взаємопов'язують економічне, соціально-політичне та культурне життя країн, з іншого – виникає низка ризиків і викликів, що загрожують екологічними, структурно-економічними та світоглядно-гуманітарними негараздами. Сьогодні в світовій практиці виразної очевидності набуває теза, згідно з якою розв'язання проблем глобально-цивілізаційного поступу залежить від людського капіталу та якісної освіти. У нових цивілізаційних умовах передові країни повинні скеровувати пріоритетні зусилля на примноження свого освітнього потенціалу шляхом розбудови модернізованої університетської освіти. Інструментальним прикладом інноваційної університетської освіти

є особистість, яка успішно інтегрується до вимог інформаційного суспільства. Сучасна освічена людина – це не стільки людина, яка володіє знаннями, скільки підготовлена до динамічних реалій життя, спроможна орієнтуватися в складних соціально-політичних проблемах сучасного буття. Освічена людина повинна бути готовою до викликів, зумовлених динамізмом і кризовим станом сучасної інформаційної цивілізації. Сучасні принципи вищої освіти полягають у формуванні всебічно розвиненої та обдарованої особистості. Така особистість буде не лише використовувати здобуті вміння в своїй подальшій професійній діяльності, а й постійно оновлювати та поповнювати їх. У сучасному світі важливо бути кваліфікованим та компетентним фахівцем. Такий фахівець не тільки володіє певними знаннями, уміннями та навичками, а й практично відтворює у своїй справі. Сьогодні потреба в компетентності є найголовнішою умовою. Тривалий час у системі вітчизняної освіти панував підхід, який ґрунтувався на передачі майбутнім фахівцям лише відповідних знань з певної предметної галузі. А вміння, здібності та навички фахівця не були первинними. Сьогодні ситуація кардинально змінилася. Безумовно, спеціальні предметні знання не можна виключати зовсім з освітнього процесу фахівця, але головною метою нашої освіти, як зазначено в Державній національній програмі «Освіта (Україна ХХІ століття)», є виховання всебічно розвиненої та обдарованої особистості, забезпечення можливостей для її постійного духовного та культурного самовдосконалення [8]. Зазначимо, що в ХХ ст. вища освіта перестала бути елітарною в стратифікаційному сенсі. Як відомо, університети завжди виховували інтелектуальну еліту. Освічена людина – це індивід високої, а відтак – елітарної культури. Принцип передбачати, прогнозувати розвиток університетської системи освіти – одна з найважливіших умов успішності її функціонування. Під час тривалого процесу навчання змінюється як сама університетська система освіти та критерії оцінювання й самооцінки, так і суспільно-політичні, екологічні, економіко-соціальні складові системи. Тобто потрібна нова модель, парадигма освіти, що буде здатна враховувати такі зміни. Потрібна стратегічна модель розвитку університетської системи освіти, що містить як суб'єктивні й умовні оцінки, так і об'єктивні оцінки з позиції загальнолюдського індексу розвитку.

Життя тим часом потребувало глибоких за своїм змістом реформаторських перетворень у самій сутності навчального процесу у вищій школі, які надали б змогу побудувати його на нових демократичних, гуманістичних засадах. Оскільки непросто в суспільстві в цілому відбувається становлення ринкових відносин і здійснюється перехід до демократичних соціальних інститутів, так само повільно відбувається перетворення світоглядних і ціннісних орієнтацій у суспільній свідомості. Не випадково в реформуванні вищої освіти у ХХІ ст. домінує її гуманітаризація як засіб подолання заідеологізованості навчального процесу у вищій школі та засилля в ній технократизму [9].

Знання, вміння й навички, будучи найважливішими цінностями освіти, забезпечують досягнення генеральної освітньої мети – повноцінного розвитку особистості. Знання, уміння й навички слугують засвоєнню та застосуванню в житті культури, що засвоюється. Таких якостей надає змогу набуті лише добре налагоджена система освіти, яка ефективно функціонує й відкрита для новацій. Саме тому перехід до ринкової економіки вимагає адекватного реформування структури й змісту вищої освіти.

Зміна підходів до освіти та до соціокультурної політики загалом, що відбувається сьогодні у світі, пов'язана з переорієнтацією суспільного прогресу на розвиток людини, її особистісних та культурних якостей. Посилення уваги до кожного окремого індивіда пов'язане зі зростанням значущості людського фактора в суспільному розвитку, з усвідомленням відповідальності кожного за виживання всієї цивілізації, за прийняття важливих соціальних рішень і реалізацію політичних та економічних проектів, з розумінням ваги гуманітарної сфери в житті суспільства, а також ідей, мислення кожного індивіда, його сприйняття навколишнього світу.

Отже, більшість країн сучасного світу на порозі ХХІ ст. значну увагу приділяла реформуванню освітніх систем. Ця тенденція набула такого розмаху, що реформування стало однією з пріоритетних тенденцій не лише розвитку освіти, а й урядових стратегій. При цьому перевагу надають саме реформуванню вищої школи, яке спрямоване на створення нової «некласичної» парадигми освіти.

Зміна парадигм – це щось більше, ніж чергування теорій і концепцій, висунутих тими або іншими авторами. Зміна парадигм – це зміна ставлення до об'єкта дослідження, що передбачає зміну методів і цілей дослідження, кута зору на предмет, а часто й узагалі зміну самого предмета дослідження. Поняття парадигми введено Т. Куном у книзі «Структура наукових революцій»: «Визнані всіма наукові досягнення, які впродовж певного часу дають науковому співтовариству модель постановки проблем і їх вирішення» [12].

По суті справи парадигма являє собою будь-яку класичну наукову розробку, що сприймається представниками дисципліни як зразок і стає основою цілої наукової традиції. Вона полягає в доповненні, уточненні, поглибленні сформульованих у парадигмі принципів, у поширенні їх на нові предметні області. Під час роботи в межах парадигми питання про підстави самої парадигми не ставиться. Воно ніби вважається вирішеним, і це рішення не підлягає сумнівам.

Висновки. Потреба освіти в глибинній трансформації, реформуванні, приведення її у відповідність до вимог часу набула ознак самодостатності. Перед сучасною українською освітою стоїть подвійне завдання: зберегти всі позитивні здобутки українського освітнього досвіду, а також використовувати на практиці світові освітні досягнення. Адже чим складніше й комплексніше завдання, тим більш гармонійними та прозорішими мають бути відносини між наукою, особистістю, суспільством, світом.

Список використаної літератури

1. Конспект лекцій з дисципліни «Соціологія освіти та виховання» для студентів спеціальності 054 «Соціологія» / укл. К. А. Агаларова. Харків : НТУ «ХП», 2016. 98 с.
2. Стратегія розвитку освіти в Україні. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті. URL: <https://studfiles.net/preview/5539372/page:27/>. (дата звернення: 14.09.2018).
3. Освіта в сучасній Україні. URL: http://pidruchniki.com/12461220/pedagogika/osvita_suchasniy_ukrayini. (дата звернення: 14.09.2018).
4. Демографічна ситуація в Україні. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2014/dem0114.pdf. (дата звернення: 14.09.2018).
5. Кац М. Н. Современное украинская образование: кризис или модернизация? URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/65029/37-ac.pdf?sequence=1>. (дата звернення: 14.09.2018).
6. Льюса Марио Варгас. В нынешней цивилизации не остается места человеческим ценностям. URL: <http://fakty.ua/191067-mario-vargas-losa-v-nyneshnej-civilizacii-ne-ostaetsya-mesta-chelovecheskim-cennostya>. (дата звернення: 14.09.2018).
7. Палкин В. А. Семья в условиях информационного общества. *Імідж сучасного педагога*. 2014. № 6. С. 49–52.
8. Радчук Г. К. Шляхи модернізації вищої освіти в контексті євро інтеграції. *Матеріали регіонального науково-практичного семінару / за заг. ред. Г. В. Терещука*. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. С. 84.
9. Савченко О. О. Західна парадигма освіти на початку XXI століття (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Харк. ун-т Повітряних сил ім. І. Кожедуба. Харків, 2008. 14 с.
10. Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 14.09.2018).
11. Освіта в Україні. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 14.09.2018).
12. Бойко О. О., Клопотюк Ю. А. Освіта в Україні: стан та перспективи розвитку. URL: <http://http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=74866>. (дата звернення: 14.09.2018).

Стаття надійшла до редакції 20.10.2018.

Агаларова К. А., Сутула О. А. Современные тенденции реформирования образования

Статья посвящена рассмотрению реформирования образования в Украине. Подчеркивается, что в преодолении кризиса цивилизации, в решении острых глобальных проблем человечества огромная роль принадлежит образованию. Анализируется состояние современного образования. Обосновывается необходимость в проведении кардинальных изменений в высшем образовании Украины. Сделан вывод о целесообразности реформирования современной системы образования, необходимости поиска подходов к передаче знаний, навыков, нетрадиционных методов обучения и формирования новой парадигмы.

Ключевые понятия: образование, реформа образования, кризис образования, смена парадигм, цели образования, высшая школа.

Agalarova K., Sutula O. Modern Trends in Education Reform

The article is devoted to the study of modern trends in education reform. The article stresses that the education reform is the main factor in overcoming the crisis of the educational system, in overcoming the crisis of civilization, solving the most pressing global problems of humanity, education plays a huge role. The state of modern education is analyzed. In our country, the crisis of education is twofold. First, it is a manifestation of the global educational crisis. Secondly, this happens under the powerful influence of the crisis of the state, the

entire socio-economic and socio-political system. The necessity and reasons for the fundamental changes in higher education in Ukraine are justified.

The need for fundamental changes in higher education in Ukraine is conditioned by the following reasons: changing priorities in the sociocultural policy that is taking place in the world; crisis of the traditional, or as it is called – the classical model of education; the reform processes taking place in the educational systems of the vast majority of countries of the modern world at the beginning of the XXI century; changes in the socio-political and economic life of the state.

The article states that the impact of crisis processes in Ukraine extends beyond the educational system of higher education. In the content of education there is a tendency to decrease the level of knowledge not related to pragmatic goals (in the field of science, culture, etc.); orientations on a profession that are connected with global problems and do not lead to a quick economic effect in the spontaneous market (for example, researcher, classical art, etc.); the level of operation of non-economic educational systems. In organizational terms, this influence is associated with the emergence of a situation of secondary socialization (the proportion of working students in higher education institutions is growing); reducing the role of correspondence and evening forms of education in favor of the extramural.

It is noted that the crisis of education, about which scientists have spoken in recent years, manifests itself in the discrepancy between the level of training of specialists and the growing needs of society, the requirements of a multifaceted and contradictory life, which is increasingly difficult; in contradiction between the new goals and objectives of higher education and the existing organizational structure, conservative forms of management and functioning of higher education; in the differentiation of interests and capabilities of the subjects of the educational process.

The article emphasizes that a modern educated person is not so much a person who possesses knowledge as prepared for the dynamic realities of life, is able to navigate the complex socio-political problems of contemporary life. An educated person must be ready for challenges due to the dynamism and the crisis state of modern information civilization.

The conclusion is made about the feasibility of the problem of reforming the modern educational system, searching for new approaches to the transfer of knowledge, skills, non-traditional teaching methods and the formation of a new paradigm. And also, that before the modern Ukrainian education there is a dual task: to preserve all positive achievements of Ukrainian educational experience, as well as to use in practice the world's educational achievements.

Key words: education, reform of education, crisis of education, paradigm shift, educational goals, higher education.